

ALEVİLER VE YENİ MERKEZİLEŞTİRME POLİTİKALARI

ALEVIS AND THE NEW CENTRALIZATION POLICIES

Nil Mutluer¹

ABSTRACT

Historically, from Ottoman to the Republican era, Alevis have been subjected to centralization policies which ignored and sought to homogenize the diversity of faith within the Alevi community. Even though the era of AKP represents a turning point in that the Alevi community has been recognized by the government as a player in the political field for the first time, it does not represent a disruption in the historic continuity of centralization policies. Using field data gathered from in-depth interviews, this article examines the new form that the centralization policies took in the AKP era, as well as Alevis' responses to those policies, in three particular issue areas, namely the transmission of belief, the attempts to restructure the *dedelik* institution, and the granting of the status of official house of prayer to *cemevi*.

Keywords: Alevism, Centralization Policies, Belief, Dedelik, Cemevi.

ÖZ

Aleviler Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine, tarih boyunca içlerindeki çoğulluğu yok sayan ve inancı tektipleştirmeye çalışan merkezileştirme politikalarına maruz kaldılar. AKP döneminde Aleviler'in siyasal bir aktör olarak tanınması önemli bir

¹ Yrd. Doç. Dr., Nişantaşı Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

dönüm noktası olarak görülse de; merkezileştirme ve tek-
tipleştirme politikalarındaki tarihsel süreklilik kırılmadı. Bu
makalede Alevi'lerin maruz kaldıkları merkezileştirme poli-
tikalarının AKP döneminde aldığı yeni biçimler ve bu poli-
tikalara Alevilerin gösterdikleri tepkiler, inancın aktarımı, dede-
lik kurumun yeniden yapılandırılması ve cemevlerine ibadethane
statüsü verilmesi olmak üzere üç tartışma alanında ve sahada
yapılan derinlemesine mülakatlar ışığında irdeleniyor.

**Anahtar Kelimeler: Alevilik, Merkezileştirme Politikaları,
İnanç, Dedelik, Cemevi.**

GİRİŞ

Azınlık kavramına yüklenen anlamlar ülkeden ülkeye, ulus devlet inşa sürecin-
in özelliklerine göre değişiyor. Türkiye Cumhuriyeti ulus devlet inşa sürecini Tür-
klük ve Sünni Hanefi Müslüman din anlayışı çerçevesinde şekillenen modern
reformlarla gerçekleştirdi (Küçük 2002, Dressler 2013). Her ne kadar Lozan Ant-
laşması'nın haklar bölümü müslüman olmayanlardan, anadili Türkçe olmayanlara,
Türkiye vatandaşları ve hatta Türkiye'de yaşayan tüm bireylere ayrı ayrı haklar
tanımış olsa da, devlet tarafından izlenen politikalar sadece müslüman olmayanların
azınlık olarak konumlandırılmasına neden oldu (Oran 2004, Akgönül 2011, Dress-
ler 2013). Bir anlamıyla, Osmanlı'dan bu yana gelen millet sistemi anlayışı cum-
huriyet kurulduktan sonra da devam etti (Oran 2004). Devletin bu yaklaşımı, içeris-
inde inanç, etnik ve dil çoğulluğu barındıran Alevileri (van Bruniessen 1996, 2000,
Oran 2004) kurucu ile azınlık arasında kalmış, ikircikli bir yurttaşlık konumuna
sıkıştırdı. Kurucu yurttaş ile azınlık arasındaki bu ikircikli konumun devlet ve Ale-
vilerden kaynaklanan birbiriyle ilişkili iki temel nedeni var.

İlki, Alevilerin aralarındaki bölgesel ve tarihsel geçmiş farklılığından doğan
inanç ve etnik çoğulluk halinden kaynaklanıyor. Osmanlı'nın ümmetçi anlayışından
sonra cumhuriyetin laiklik anlayışıyla şekillenmesi Anadolu'daki Türkmen ve Arap
Alevilerin kendilerini genelde kurucu unsur olarak addetmesine neden olurken,
Kürt Alevi kimliği ile hem inanç hem de etnik asimilasyona uğrayanlar kendilerini
çoğunlukla Kürt hareketi etrafında örgütlediler (Küçük 2002, Oran 2004, Gezik
2012).² Bu hal, özellikle şehirlerde ortak bir kimlik etrafında bir araya gelen Aleviler

² Kürt Alevilerin çoğu Kürt hareketi etrafında örgütlense de hepsinin Kürt hareketi etrafında örgü-
tlendiğini, iktidarlarla aynı şekilde ilişki kurduklarını söylemek mümkün değil. Örneğin, bugün etnik

arasında sol kanat etrafında örgütlenen farklı siyasi talep ve yaklaşımların ortaya çıkmasına neden oldu (Massicard 2005).

İkinci neden ise devletin Türklük ve Sünni İslam çerçevesindeki tektipleştirme ve merkezileştirme politikalarıyla ilişkili. Cumhuriyetin yurttaşlık yaklaşımı müslüman olmayanları azınlık olarak kabul ederken, Alevileri İslam potası içerisinde eritmeyi hedefledi (van Bruinessen 1996, Küçük 2002, Oran 2004). Cumhuriyetin laiklik anlayışının, Diyanet İşleri Başkanlığı yolu ile inancı Türk-Sünni İslam anlayışı etrafında şekillendirilmesi Alevilerin içerisindeki çeşitliliği de gözardı etti (Mertcan 2013, Mutluer 2014b). Alevi inancı değişime ve zarara uğradı (Schankland 2003, Dressler 2006, Kehl-Bodrogi 2012, Mutluer 2014a). Aleviler inançlarından dolayı gündelik hayattan iş yaşamına, eğitimden devlet bürokrasisine kadar çeşitli alanlarda ayrımcılığa uğradı (Erdemir, *et. al* 2010). Azınlık olarak kabul edilmemeleri; müslüman olarak addedilmeleri kendilerine yönelik ayrımcılıkların sistematik bir şekilde takip edilmesini de zorlaştırdı.³ Bu yaklaşım, aynı zamanda devletin ana akım siyasi söylem ve medya kanalları yoluyla kendisine muhalif olan Alevileri ya "inancını bilmeyen ateistler" ya da "isyan eden asi gruplar" olarak ana akım söylemde ötekileştirmesine yol açtı (Mutluer 2013b).

Aleviler, farklı siyasi talep ve yaklaşımlarla bugün siyasal olarak çeşitlilik içerisinde örgütlenirken aynı zamanda geleneklerini sistematik bir şekilde yeniden inşa sürecine de girmenin adımlarını atıyorlar (Dressler 2008). Yaşadıkları ayrımcılık ve inancın gördüğü değişim ve zarar, Alevi kurum ve kuruluşlarının inanç özgürlüğünden yana ve ayrımcılık karşıtı taleplerde ortaklaşmasına neden oldu. Alevilerin taleplerinin ortaklaşmasında, şehirlerde 1980'lerle başlayan ve ancak 2000'lerle aktif hale gelen oldukça genç Alevi örgütlenme deneyiminin de önemli bir payı var (Mutluer 2015).

Makale boyunca, Alevi aktörlerin inanca yönelik ortaklaşan zorunlu din dersleri, cemevi gibi talepler ve AKP döneminde ortaya atılan Alevilik enstitüsü ve dedelere maaş gibi inanca yönelik politikalar üzerine geliştirdikleri tartışmalara odaklanacağım. Alevilerin belleklerinde yüzyıllardır ve bugün inancın gördüğü zarar ve yaşadıkları ayrımcılıklar ne şekilde ifade ediliyor? Aleviler, AKP

olarak çoğunlukla Kürtlerin yaşadığı Dersim'deki siyasi hareket ve yapılar arasında Kürt hareketi kadar diğer sol örgütlenmeler de yer alıyor.

³ Pir Sultan Abdal Dernekleri eski Başkanı ve Türkiye Alevi Bektaşî Federasyonu Kurucu Genel Sekreteri Kazım Genç ile 22 Ocak 2015 tarihinde Ankara'da yapılan söyleşide Alevilere yönelik ayrımcılıkları sistematik bir şekilde takip edebilmek için kaynak bulmakta zorlandıklarını özellikle dile getirdi.

hükümetleri döneminde Alevi inancını ve Alevileri etkileyecek politikalara nasıl yaklaşıyorlar? Alevilerin inanç üzerine geliştirdikleri tartışma meselenin özgürlük talebinin yanı sıra tektipleştirmeye alternatif bir yaşam ve inanış biçimi talebi olduğunu da ortaya çıkarıyor. Veya, başka bir formülasyonla bugün Alevilik inancı üzerine Alevilerin geliştirdikleri inanç özgürlüğü tartışmasının, belleklerde yeniden yaratılan eski, nostaljik Alevi hayat tahayyülünün yansıması olduğu söylenebilir. Tarihten bugüne yaşanan ayrımcılıklar, inanç mekanizmalarının eğitim, dedelik kurumu, ibadethane gibi konularda süregelen tektipleştirme politikalarına AKP döneminde geliştirilen tepkiler makalede tartışılan temel konular arasında yer alıyor. Tartışmayı Kasım 2012 – Eylül 2013 arasında Amasya, Ankara, Antakya, Çorum, Dersim, Erzincan, İskenderun, İstanbul, İzmir, Malatya, Sivas ve Tokat illerinde gerçekleştirilen saha çalışması ve Ocak –Şubat 2015 tarihleri arasında Ankara, İstanbul ve Antakya'da gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin ışığında yürüteceğim.

1. TARİHSEL YAKLAŞIM VE İNANÇ MEKANİZMALARI

Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yüzyıldan itibaren Sünni İslam etrafında şekillenen merkezileştirme politikaları bazı Alevilerce ayrı bir İslam anlayışı, bazılarınca ise ayrı bir inanç olarak addedilen Aleviliğin içerisindeki çoğulluğu yok saydı. Yavuz Sultan Selim Alevileri “Osmanlı coğrafyasından silip atmaya yönelik” sert politikalar uyguladı (Yıldırım 2013:65). Kanuni Sultan Süleyman dönemi Şeyhülislamı Ebu Suud Efendi'nin verdiği fetvalar Alevilerin kamusal yaşamda ve gündelik hayatta o günden beri yaşadıkları ayrımcılıkların meşrulaşmasına neden oldu. 1826 yılında Yeniçeriliğin II. Mahmut tarafından ortadan kaldırılması sırasında Alevi Bektaşî dergâhlarının yasaklanarak, bazılarında Nakşibendi şeyhlerinin atanmasıyla ciddi sıkıntılar yaşandı (Çamuroğlu 2006).

Cumhuriyetin kurulmasıyla hilafetin kalkması ve Osmanlı'da tebaa iken cumhuriyetle yurttaş olarak kabul edilmeleri Alevilerin konumunu bir nebze rahatlatmış gibi dursa da, tam bir rahatlatma sağlanmadığı zaman içerisinde ortaya çıktı. Cumhuriyetin kuruluşunda Alevilerin kültürel varlığı cumhuriyetin kurucularına Türk modeli İslam'ı sunma imkanı verdi (Massicard 2005). Ancak bu model bir inanç çoğulluğu anlayışına evrilmedi. Sünni İslam etrafında şekillenen merkezîyetçi Osmanlı politikalarına cumhuriyetle Türklük de eklendi (Oran 2004, Akgönül 2011).

Bu durum, içerisinde etnik çoğulluğu da barındıran Alevilerin Osmanlı ve cumhuriyet dönemlerinden farklı şekillerde etkilenmesine neden oldu. Örneğin, Vilayet-i Rum olarak kabul edilen, daha çok Anadolu'nun kuzeyi ve içi olarak

adlandırılabilir bölgede yaşayan Aleviler Osmanlı döneminde Yavuz Sultan Selim'in sert politikalarından kaçamazken (Yıldırım 2013), özellikle Dersim çevresindeki Kürt Aleviler büyük kıyım Osmanlı'da değil, 1938 cumhuriyet politikalarıyla maruz kaldılar (Deniz 2014, Gezik 2014). Büyük bir bölümü Adana, Antakya, İskenderun ve Mersin'de yaşayan Arap Aleviler ise Osmanlı döneminde daha çok inançlarından, cumhuriyet de ise daha çok etnik kimliklerinden ötürü ayrımcılığa maruz kaldılar ve kalıyorlar (Mertcan 2013).

2. AKP DÖNEMİ

AKP dönemi Alevilerin kamusal alanda aktör olarak kabul edilmesinde önemli bir dönüm noktasını yansıtıyor. Zira, Türkiye siyasi tarihinde Alevilerin yaşadıklarını konu etmek bir tarafa Alevi isminin anılması bile baskı ile karşılanıyordu. Örneğin, 1963'de Cemal Gürses Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Mezhepler Dairesi'nin kurulmasını önererek Alevilerin de içerisinde olduğu grupların yaşadıkları ayrımcılıklara odaklanmayı hedeflediyse de Sünni baskılar sonucu bu birim kurulamadı (Massicard 2005). Ancak 2000'li yılların başında Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin Kopenhag kriterleri doğrultusunda Alevi kelimesi yasal olarak kullanılmaya başlandı. AKP döneminde de hükümet ilk defa Alevi ismi ile "açılım" adı altında bir süreç başlattı.

AKP hükümeti 2008-2009 yıllarında Muharrem Orucu Açma yemekleri ve 2009-2010 yılları arasında da Alevi Çalıştayları düzenlendi. Çalıştaylara Avrupa dışındaki Alevi kurum ve kuruluşlarının aktörleri kapsamlı bir şekilde katıldı. Ancak, çalıştayların Alevilerin yaşadıklarının siyasi bir zeminde tartışılmasına bir zemin oluşturulmasından çok Aleviliğin ne olduğunun tartışılmasına döndü. Sonuç raporunda yer alan zorunlu din derslerinin kalkması, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi, Alevilere yönelik ayrımcılıkların giderilmesine yönelik önlemlerin alınması ve Madımak'ın müze olması gibi çıkan sonuçlardan hiçbiri hükümet tarafında tam anlamıyla ele alınmadı. Madımak müze oldu ancak katliamda ölenlerin isimlerinin olaya karışan devlet görevlileriyle bir arada yer alması Alevilerin tepkisine de neden oldu.

Çalıştaylar sonrası ana muhalefet partisi CHP'nin Genel Başkanlığı'na Alevi Kemal Kılıçdaroğlu'nun geçmesi, Başbakan Erdoğan dönemi AKP'sinin siyasi çözüme yönelik ilgisinin kaybolmasına neden oldu. Seçim stratejisi olarak Kılıçdaroğlu'nun kimliğinin vurgulanması, 2013 yılına gelindiğinde ve özellikle Alevi gençlerin hayatlarını kaybettikleri Gezi olaylarına referansla Alevilerin ötekileştirilmesi, Suriye'deki iç savaş ile ilgili söylemlerde Suriye Başkanı Esed'in

Aleviliğine referans verilmesi, Alevilerin siyasi bir kimlik olarak bir araya gelmelerine ve AKP hükümetinin inanç ile ilgili politikalarına güvenmemelerine neden olan bazı belirgin adımlardan sayılabilir.

AKP'nin Davutoğlu döneminde de Alevilere yönelik "açılım" çalışmaları devam etti. Kasım 2014'te Başbakan Davutoğlu Aleviler için kutsal sayılan Hacıbektaş ve Dersim' gitti. Bu ziyaretlerinde Alevilik üzerine konuşmalar yaptı. Birçok Alevi bu konuşmaları ve Başbakan Davutoğlu'nun Alevilik ile ilgili bilgisini takdir etse de, Başbakanın Hacıbektaş'ta Hacı Bektaş Veli Dergahı postnişini Veliyettin Ulusoy ile görüşmemesi, Dersim'de posta oturması eleştiri konuları arasında yer aldı. Örneğin. Bu ziyaretler ile birlikte her iki dönemi değerlendiren Yalıncağ Sultan Alevi Kültür Derneği Üyesi Sevim Yalıncağlı güvensizliğini aşağıdaki şekilde ifade ediyor:

Aşırı tehlikeli buldum Davutoğlu'nu. Hiç falso vermedi. Kafanızı yere indirseniz konuşanın müthiş bir Alevi filozofun olduğunu düşünürsünüz. İnanılmaz bir hatip, inanılmaz bir bilgi ve inanılmaz bir Alevi dili. Şok oldum ve korktum. İnanırcılığı çok yüksek. Eski Başbakan Erdoğan öyle değildi. İnanırcılığı en fazla on dakika sürüyor, sonra fikri çıkarıyordu ortaya. Karşımdaki tehlikenin dürüst olmasını istiyorum. AKP'yi bu konuda takdir de ediyordum. Çünkü düşmanlığı netti. Erdoğan çok net şekilde 'Bunlar Alevi değiller' diyebiliyordu mesela. Biz karşıımızdaki kim olduğunu biliyorduk. Davutoğlu beni bu noktada çok korkutuyor. Buluşmayı yapan Dersimlilere de kızgınım. Cemevi postuna Başbakanı oturtular. O posta dedeler, analar ve mürşitler dışında kimse oturamaz. Kırklar meclisine Peygamber olarak bile girilemeyen bir yolun sürücüsüyüz biz. Bir yoldur bu. Siz bir insanı sırf Başbakan diye oturttuğumuzda ilk başta yola, kendi inancınıza ihanet edersiniz. Sanki Lazkiye'deki, Humus'taki, Halep'teki, Suriye'deki Alevileri öfkeli çocuklarmış gibi gösterip, Alevi katliamlarını yapanları destekleyen kendisi değilmiş gibi. O yüzden Davutoğlu bana çok tehlikeli geldi (Mutluer 2015b).

Semboller üzerinden gelişen bu eleştiriler bir türlü atılamayan siyasi adımların ve yüzyıllardır süregelen ayrımcılığa duyulan güvensizliği yansıtıyor. Bugün Aleviler özellikle inanca yönelik politikaları değerlendirirken idealize edilen ve gerek merkezileştirme politikaları gerekse şehirleşme ve siyasileşme ile değişime ve zarara uğrayan Aleviliği çözümlerinin temeli olarak değerlendiriyorlar. Alevilerin ve Aleviliğin yaşadığı ayrımcılığı ve güncel politikaları tartışırken bir yandan yüzyıllardır süren politikalar Alevilik inancının temellerine referans verilerek dile getiriliyor.

3. İNANCIN AKTARIMI KİMİN ELİNDE?

Aleviler için Alevilik bir inanış olduğu kadar adalet ve sosyal düzeni sağlayan bir system.⁴ Bu yüzden, Alevilik inancının nasıl aktarılacağı Alevilerin inanç, adalet, hukuk mekanizmalarını etkileyen ve aynı zamanda sosyal, siyasi ve ekonomik alanda iktidarlarla kurdukları ilişkileri de şekillendiren önemli bir faktör.

Alevilik, 1924 yılında reislik olarak kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı ile bir anlamda zapt edilmeye çalışıldı (Gözaydın 2009, Mutluer 2014a). Dergah, ocak ve dedelik kurumlarının 1925 yılında kısaca Tekke ve Zaviyeler kanunu olarak adlandırılan 677 sayılı “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun” ile kaldırılması, Aleviliğin sürdürülme şekline zaman içerisinde oldukça zarar verdi. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş döneminin Alevi kimliğindeki dönüşümün kırılmalarından biri olması halen tartışılan bir konu. Alevilik bu geçiş döneminde hemen zarar görmemiş ve temel kırılmayı 1960’lardan itibaren şehirleşme ile yaşamış olsa da, bu dönemdeki kanunlar ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulması Alevilerin ve Aleviliğin de etkilendiği tek tipleştirici devlet politikalarının temelini oluşturdu (Küçük 2002, Massicardi 2005, Dressler 2008, Yıldırım 2013).

Alevilikte inancın aktarımını sağlayan kişiler dedeler, pirlar, şeyhler.⁵ Bölgesel farklılıkları olsa da dede -talip ilişkisi ocakların kendi içinde ve birbirleriyle olan ilişkisiyle şekilleniyor. Üstelik, dedeler taliplerin sadece inançla ilgili değil, hukuki ve sosyal meseleleriyle de ilgileniyorlar. Osmanlı’dan itibaren devam eden merkezileştirme politikaları, cumhuriyetin Alevilere ve Aleviliğe yönelik asimilasyoncu yaklaşımı Alevi inancının yok sayılmasına ve Alevilerin ibadetlerini gizli bir şekilde devam ettirmelerine yol açtı.

Merkezileştirme politikaları ve asimilasyoncu yaklaşımın yanı sıra 1960’larda yaşanan kentlere göç dalgası ve siyasi hareketlilik de Alevilik inancını zedelemiş durumda. Örneğin, Aleviliğin önemli sistemlerinden olan musahiplik, görgü cemi ve düşkünlük oldukça zarar görmüş ve artık neredeyse uygulanamaz halde (Schankland 2003, Kehl-Bodrogi 2012). Alevilik içerisindeki musahiplik sistemi, görgü cemi

⁴ Kasım 2012 – Eylül 2013 tarihleri arasında 12 ilde gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde özellikle kırsal kesimde yaşayan Aleviler halen Aleviliğin inançla birlikte bir yaşama düzeni olduğunu sıkça vurguladılar. Örnek referans için bkz. Hüseyin Dedekargınoğlu 2010.

⁵ Veya Kürt Alevilerindeki Pir-talip ve Arap Alevilerindeki Şeyh-talip.

ve düşkünlük mekanizması toplum içerisindeki denetimi sağlayan sistemler olduklarından toplum içerisindeki adalet sosyal ve ekonomik yapı da etkilendi.⁶

Alevilik inancının mekanizmaları kadar, inancın ilim ve yol olarak devamının sağlandığı, eğitimin yürütüldüğü en önemli kurumlardan biri de dergahlar. 1925 Kanunu'yla ocaklar, dergahlar ve dedelik resmi olarak yasaklanması inancın aktarım şekline zarar verdi. Yüzyıllardır süregelen yolun zarar görmesiyle bugün inançlarını kendi kurum ve sistemlerinden oldukça zayıf bir şekilde öğrenen Alevi çocuk ve gençler, her Türkiye yurttaşı gibi Sünni anlayış çerçevesinde işlenen zorunlu din dersine girmek zorunda. 2007'de AİHM'de (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) kızı Eylem Zengin'in din derslerinden muaf olması kararını (Türkmen 2009) kazanan Hasan Zengin'in durumu sadece Alevilere değil, dersi istemeyen diğer Müslümanlara da dersin kaldırılma yolunun açılacağı yönünde ilk umudu verdi. Hatta bu karar öncesi iç hukukta da kazanılan bazı davaların bu yolu açması, bazı Alevilerin çocukları için din dersi muafiyeti almasını sağladı, ancak din derslerine girmeyerek ders sırasında okul koridorlarında oturmak zorunda olan çocukların yaşadığı dışlanma hissi ve ailelerin karşılaştığı toplumsal baskı giderilemedi.⁷

2012-2013 eğitim döneminde de derslerin kalkmasını bekleyenler kötü iki sürprizle karşılaştı. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredattan kaldırılmadığı gibi, aynı zamanda dersin kitabına Alevilik bölümü eklendi. Mevcut Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi de, derse eklenen ve öğretim döneminin sonunda okutulan Alevilik ile ilgili bölüm de bir çok Alevi kurum ve kuruluş tarafından eleştiriliyor. Aleviliğin Dersin "İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar" bölümünde ele alınması Aleviliğin bir düşünceye indirgenmiş olduğu kaygısını yaratıyor. Ne Aleviliği İslamla ilişkili olarak benimseyenler gerekse, ne de Aleviliğin ayrı bir inanç olduğunu düşünenler bu yaklaşımdan hoşnutlar. Zira, Aleviliğin

⁶ Musahiplik ikrara giren Alevi erkekler ve onların aileleri arasında yol kardeşliği anlamına geliyor. Bu erkekler birbirlerinin yaptığı tüm eylem, söz ve işlerden sorumlu olduklarından musahiplik toplum içi denetim mekanizması sağlayan önemli bir sistem (Dedekargınoğlu 2010). Görgü cemi her talibin yılda bir kez toplumun ve pirinin huzurunda yaptıklarını ve yol kurallarına uyup uymadığının hesabını verdiği cem. Düşkünlük mekanizması ise adaleti sağlayan bir suç-ceza mekanizması. Biri suç işlenmiş suçlu olduğu düşünülen kişi cem sırasında dara çekilmek olarak adlandırılan sorgudan geçiriliyor. Birini öldürmek, ikrardan dönmek, zina, boşanma, yalan söylemek, hakaret etmek, hırsızlık ve hayvanlara kötü muamele suçları arasında sıralanabilir (Yıldırım 2010) Musahiplerin günümüzde aynı şehirde olmaması, olsa bile birbirinin her eylemini takip edebilmesi mümkün olmadığından sistemin şehirde işlediğini söylemek oldukça zor (Dede Garkın Süreği dedesi Hüseyin Dedekargınoğlu ile Ankara'da 15 Temmuz 2013'de görüşme notlarından). Düşkünlük mekanizması da bağların zayıflamış olmasından dolayı yok olmaya yüz tutmuş durumda (Hukukçu, yazar Ali Yıldırım ile Ankara'da 16 Temmuz 2013'de görüşme notlarından).

⁷ Bunlara örnek Ali Kenanoğlu olarak verilebilir, bkz. Mutluer 2013a.

inanç olarak değil de düşünce olarak ele alınması Aleviliğin Sünni İslam anlayışı etrafında şekillendirilmesi endişesini doğuruyor.⁸

Dersin kaldırılması, içeriğinin evrensel bir bakış açısıyla yeniden ele alınması, derslerin sivil topluma bırakılması veya dersin içeriğinin Alevi kurumları tarafından yazılarak seçmeli hale getirilmesi gibi talepler ortaya atılıyor (Şimşek ve Güngör 2013). Farklı yaklaşımlar bir yana, bugün Aleviliğin okullarda Sünni İslam inancının temel olarak aktarıldığı bir derste okutulması girişimi bile başlı başına inancın uğradığı tahribatı ortaya koyar nitelikte. Zira, Alevilik yüzyıllardır sözlü bir şekilde varlığını sürdürüyor ve çoğulluk içerisinde yaşanıyor.

Ayrıca, Aleviliğe önyargıyla bakılan bir toplumda derslerin ne şekilde anlatılacağı da Aleviler tarafından duyulan endişeler arasında.⁹ Bu endişeler yaşananlarla destekleniyor. Örneğin, Amasyalı Alevi gazeteci Mehmet Menekşe, konu ile ilgili yaptığı onlarca haber hakkında konuşurken, kendisinin de yıllardır süregiden ayrımcılığa maruz kaldığını aktarıyor. Üstelik yaşanan ayrımcılıklar şikayet edildiğinde ayrımcılığı engelleyecek adımlar atılmadığından da yakınıyor:

1976'da ortaokulu okumak için geldiğim Sivas Cumhuriyet Ortaokulu'nda din dersinde öğretmenin verdiği yıllık ödevini yapıp öğretmene verdikten sonra en büyük kırılmayı yaşadım. Ödevin konusu "Veda hutbesi" idi. Dedeme sordum ve O söyledi ben yazdım. Bir hafta sonra din dersi öğretmeni huşumla sınıfa girip "Mehmet Menekşe kim?" diye sorduğumu, gözlerinden çıkan kıvılcımları hiç unutmuyorum. Ödev dedem yazdırdığı için tam puan alacağımı beklerken sıfır puan almış, bir sürü azar işitmiş, öğretmenin "Yoksa sen Alevi misin?" diye sorduğunda "Evet ben Aleviyim" diyememiştim. Adeta orada değerlerim, inandıklarım, doğru bildiğim her şey sıfırlanmıştı. Dedemin yazdırdığı ödevi bağırtıp çağıran, aşağılayanın öğretmen değil, sistemin, devletin, egemen Sünni inancın olduğunu yıllar sonra anladım. Ve Alevi çocuklarının bir şekilde buna benzer durumları yaşadığını yaşadıklarımından biliyorum. Suçlanmak, öteki olmak, kendini gizlemek, Sünni gibi görünmek; gelinen noktada bunun devam ettiğine yaşayarak ve bir gazeteci olarak tanıklık etmeye devam ediyorum. En son 2013 yılında Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesinde Mehmet Paşa Ortaokulunda bir din dersi öğretmenin Alevilere yönelik nefret söylemi sonrasında ilçe karışmış, olaylar yaşanmış,

⁸ Kasım 2012 – Eylül 2013 tarihleri arasında illerde gerçekleştirilen görüşmelerde özellikle inancı sürdüren dedelerin ve taliplerin hemen hemen hepsi Aleviliğin gördüğü zararlardan bahsederken temel tehlike olarak inancın sadece felsefik bir yaklaşım veya sadece bir kültür olarak sunulmasını vurguladılar.

⁹ Antropolog Dilşa Deniz ile İstanbul'da Kasım 2012'de gerçekleştirilen görüşme.

haberini yapmıştım. Olay mahkemeye taşınmıştı. İlçe kaymakamının öğretmene nefret suçundan değil de görevi kötüye kullanmaktan soruşturma izni vermesiyle, devletin bir kez daha Alevileri yok sayışını hissettim. Bu tür nefret suç işleyen öğretmenin de, imamın da, devlet görevlisinin de ceza almadıkları gibi ödül gibi sürgün edildiklerine her seferinde tanıklık ettim. 15 yıldır yaptığım gazetecilikte Alevilere yönelik yaşanan onlarca hak ihlali, ayrımcılık, nefret suçu haberi yaptım. Ve gördüm ki suç işleyenler her seferinde ödüllendirildiler.¹⁰

2012-2013 öğretim döneminde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi kalkmadığı gibi, Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamberimizin Hayatı, Temel Din Bilgileri dersleri de seçmeli dersler arasına yerleştirildi. Üstelik, Bilgi Kuramı, İnsan Hakları ve Demokrasi, Kompozisyon, Felsefe gibi diğer seçmeli dersler eğitim kadrosu yetersizliğinden bazen açılmıyorsa da, dinle ilgili seçmeli derslerin eğitim kadrosu hep mevcut (Mutluer 2013a). Böylece, sadece Alevi öğrenciler değil, tüm öğrenciler başka ders açılmadığı takdirde dört tane din dersi almak durumunda kalıyorlar.

4. YENİDEN YAPILANDIRILMAYA ÇALIŞILAN DEDELİK

Mevcut durum böyleyken geçtiğimiz dönemlerde AKP hükümeti Alevi inancının yaşaması ve nesilden nesile aktarılmasında temel rolü olan dedelerle ilgili iki politika geliştirdi: Alevilik enstitüsü kurmak ve dedelere maaş bağlamak.

Aleviliğin yasaklı bir inanç ve Alevilerin yasaklı bir grup olduğu dönemlerin çok geride olmadığı ve bu yasaklılıktan dolayı Alevilik ve Aleviler üzerine yeterince çalışılmadığı düşünüldüğünde konuyla ilgili derinleşebilecek enstitülerin varlığının oldukça önemli olduğu açık. Ancak, bu enstitünün dedelerin eğitimine katkı vermesi düşünüldüğü belirtilse de, çalışma alanları ve kapsamı konusu henüz netliğe kavuşturulmuş değil. Sözlü bir şekilde nesilden nesile geçen Alevilik inancının enstitü formatında içerisindeki bölgesel çeşitliliği koruması kolay olmayacaktır. Yaşam tarzının ibadetin önemli bir parçası olduğu bir inancı kurumla sınırlamanın inanca bir darbe daha vurması kaçınılmaz. Dedelerin eğitimi için enstitü kurulacak olsa buradaki eğitimin içeriğini kim, nasıl belirleyebilecek? Dedeler enstitü dışında kalmak isterlerse konumları ne olacak?

Bu soruların cevabı henüz verilmemişken AKP'nin 2014'te seçilen Davutoğlu hükümeti, Şubat 2015'te Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı'nın katılımı ile Alevi İmam Hatip Lisesi'nin açılışını gerçekleştirdi. Özel statü ile açılan bu lisenin imam hatip

¹⁰ Alevi gazeteci Mehmet Menekşe ile Amasya'da 17 Ocak 2015 tarihli görüşme.

lisesi olmasının legal meşruiyeti sorgulanırken dergah ve ocaklarda öğrenilen bu inancın müfredatının ne olacağı da kamuoyu ile paylaşılmadı.

Dedelere maaş bağlanması fikri de Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı imamların zaman zaman siyasi yaklaşımda bulunduğunu da akla getiriyor. Kurulduğundan bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı devletin ideolojik bir birimi olarak çalıştığından günümüzde de zaman zaman çelişik açıklamalarda bulunması kurumun bu tarihsel ve siyasi duruşunda devletten uzaklaşmamasından kaynaklanıyor. Hal böyle olunca, dedelerin devletten maaş alıyor olması bir zaman sonra dedelerin devletin siyasi duruşunun baskısı altında kalabilecekleri, bağımsız olamayacakları endişesini de beraberinde getiriyor.

Dedelere maaş önerisine ile ilgili Aleviler içerisinde yaklaşım farklılıkları ve ortaklaşılan noktalar var. Öneriye sıcak bakan Cem Vakfi'ndan Başkan Yardımcısı Doğan Bermek de süreği devam ettiren ocak dedelerinin değil, hali hazırda cemevlerinde cenaze erkanı gibi görevlerle hizmetli olan dedelerin ve benzeri görevlilerin maaş almasına sıcak baktıklarını belirtiyor.¹¹

Dedelere maaş konusunu konuşurken Hacı Bektaş Veli Dergahı Postnişini Veliyettin Ulusoy Sünni İslam referanslarının son dönemde Alevilik ile daha fazla bir arada yer aldığını da sık sık vurguluyor. AKP hükümetleri dönemi Alevilik üzerine ilk defa konuşmaya başlanmış olsa da, Alevi inancını Sünni inanç ritüelleri ile özdeşleştirmek gibi bir yaklaşım da Alevi aktörlerce sıkça dillendirilen konulardan. Örneğin, müzeye dönüştürülen Hacı Bektaş Veli türbesine, AKP döneminde rahlenin üzerindeki Kur-an'ı Kerim'i okuyan manken kondu. Veliyettin Ulusoy'a göre Kur-an'ı Kerim kendi süreklilerinin inanç ritüellerinin önemli bir parçası değil ve bu gibi bir adım AKP döneminin Sünnileştirme adımlarından.¹² Hem eğitim hem de dedelere maaş konusuyla ilgili kaygılarını Veliyettin Ulusoy şu bir şekilde özetliyor:

O kadar ustaca hareket ediliyor ki. Evvelden öldürülüyoduk. Şimdi inanç öldürülüyor. İçi boşaltılıyor... dedelere maaş meselesi. Dedeler taliplerine hizmet ederler. Hizmet sadece cem yapmak değil, taliplerin sosyal, hukuksal sorunlarını çözmeyi de kapsar. Dede talibini bilir. Talipler de eğer içinden gelirse kul hakkı adına hakkullah verirler. Ama bunda mecburiyet yok. Gerçek dedenin de umurunda değildir pa-

¹¹ Cem Vakfi Başkan Yardımcısı Doğan Bermek ile İstanbul'da 27 Ocak 2015'te gerçekleştirilen görüşme.

¹² Hacı Bektaş Veli Dergahı postnişini Veliyettin Ulusoy ile Hacibektaş'ta Ağustos 2013'deki görüşme.

ra. İnanç için hizmet verir. Maaş bağlanınca durum böyle olmayacak. Memur olan dede ne istenirse yapmak durumunda kalacak. Ayrıca, bizim namaz ve oruçla ilgili farklı yaklaşımlarımız var. Bunlar talep edilirse ne olacak?”¹³

5. STATÜSÜ TANINAMAYAN İBADETHANE

Şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan bir talep de ibadethane ihtiyacı. Bugün Alevilerin önde gelen taleplerinden olan cemevi kentleşmenin kaçınılmaz bir ürünü. Kırsalda geleneksel olarak cem, mahalle veya köydeki evlerden birinde yapılıyor ve bu ibadethanelere meydan evi, büyük ev, pir evi, dede evi deniliyor. Kentleşmeyle birlikte cem yapacak mekan ihtiyacı doğduğundan bu mekanlar ortak mekanlar halinde inşa edilerek cemevi ismini alıyor. 1925 Kanunu yasaklarından şehirlerde cemevleri “kültür merkezi” olarak açılmaya başlandı. İbadet etmeyen Alevilerin de faaliyetlerine katıldığı cemevleri bünyelerinde bugün ibadet, eğitim, kültürel ve hatta bazıları siyasi aktiviteleri de bir arada gerçekleştiriliyor.

Cemevinin ibadethane statüsünde tanınması devlet bütçesinin bazı olanaklarından yararlanabilmesine imkan tanıyacak. Örneğin, 2002 yılında Bakanlar Kurulu kararınca elektrik aboneliği cami, mescit, kilise, havra ve sinagog gibi ibadethaneler elektrik faturalarından muaflar.¹⁴ Yasa değişikliğine gidilmeden bu kurumların arasına cemevinin eklenmesi yeterli.¹⁵ Ancak, bu gibi küçük bir adım cemevinin ibadethane olarak kabul edilmesi anlamına da geleceğinden Türkiye devletince onanmıyor. Cem Vakfı'nın konuyla ilgili başvurusu Türkiye'deki mahkemelerde kabul edilmezken, vakfın AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) başvurusu olumlu sonuçlandı.¹⁶ AİHM cemevini ibadethane olarak kabul etti.¹⁷ Ayrıca, yasal olarak cemevinin statüsü tartışılrsa da, cemevi pratikte Alevilerin ibadethanesi olarak işlev görüyor.

¹³ Hacı Bektaş Veli Dergahı postnişini Veliyettin Ulusoy ile Hacıbektaş'ta Ağustos 2013'deki görüşme.

¹⁴ 2002/4100 sayılı Bakanlar Kurulu'nun bu kararı Bülent Ecevit'in başbakanlığı döneminde çıkarılmıştır.

¹⁵ Avukat Mehmet Tural ile İstanbul'da Kasım 2012'de görüşme.

¹⁶ Cem Vakfı'nın konu ile ilgili başvurusu bazı sivil toplum kuruluş yetkilileri tarafından eleştiriliyor. Bu kişilerin iddialarının temeli önceden bu konuda Türkiye mahkemelerine başvuru sonuçlarının gecikmeli olarak AİHM'e aktarılmasını oluşturuluyor. Bu yoruma göre, Cem Vakfı ancak devletin konuyu gündeme ele alacağını düşündükten sonra bu gibi bir girişimde bulundu. Ercan Geçmez ile Ankara'da 22 Ocak 2015 tarihli görüşme.

¹⁷ “AİHM'den tarihi cemevi kararı”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/27697285.asp>, 21 Ocak 2015'te erişildi.

Bugün geldiği haliyle cemevi talebi ile kastedilen sadece bir mekan değil, aynı zamanda kabulü ve reddi ile siyasi bir simge haline gelmiş durumda. Alevilerin uzun dönemdir talepleri olan cemevlerinin ibadethane statüsüne kavuşturulması 2013 Eylül ayında da Gülen Hareketi ve Cem Vakfı'nın cami-cemevi projesi tartışmasıyla gündeme etkin bir şekilde gelmişti. Esasında bu projenin Gülen Hareketi'nin AKP'yi kamusal alanda ikilemde bıraktığı adımlardan biri olduğunu söylemek büyük bir iddia olmayacaktır. Zira, 2009 yılında başlayarak 2010'da tamamladığı Alevi Çalıştayları kapsamındaki atölye sonuçlarının paylaşımından sonra AKP meseleyi soğuttu. Meseleyi soğutmanın bazı işaretleri arasında muhalefet partisi CHP'nin Genel Başkanlığı'na gelen Kemal Kılıçdaroğlu'nun Alevi kimliğine, Suriye savaşının tırmanmasıyla Aleviliğe ötekileştirici göndermeler yapılması ve İstanbul'daki üçüncü köprüye 1514 Çaldıran Savaşı'nda Alevilerin katlinde sorumlu tutulan Yavuz Sultan Selim isminin konması sayılabilir.

Bu dönemin ardından Gülen Hareketi-Cem Vakfı'nın cami-cemevi projesinin temel atma töreni gerçekleşti. AKP bir yandan projenin açıklanmasıyla bir zamanlar başlatıp rafa kaldırdığı meselenin aktörü olmaktan vazgeçmek istemiyor, ancak aynı zamanda Gülen Hareketi -Cem Vakfı projesinde taraf olmadığının altını vurgulama ihtiyacı hissediyordu. Cami-cemevi projesinin temel atma törenine Alevi Çalıştayları dönemindeki Bakan Faruk Çelik katılsa da, ertesi günlerde o dönemin Devlet Bakanı Bekir Bozdağ projenin devlet projesi olmadığını açıklamak durumunda kaldı. Projede cami ile cemevinin yan yana konumlandırılması inançtaki farklılıkları ve yüzyılların belleklerdeki merkezileştirme, ayrımcılık, asimilasyon ve kıyımlarını hatırlattığından bazı Alevilerce olumlu karşılanmadı ve uzun süren protesto gösterileri ve tepkiler oldu. Mesele tartışılırken projeyi destekleyen ve eleştirenler kamusal beyanlarında birbirlerini sertçe eleştirdiler. Alevilerin hepsinin talebi cemevlerinin ibadethane kabul edilmesi olsa da projenin cami ile yanyana yapılması üzerine gelişen bu ötekileştirme meselede Alevilerin merkez siyasetle olan siyasi ilişkilene yelpazesinin kutuplarını da yansıtıyor.¹⁸

Kürt Hareketine yakın partilerden eski BDP ve HDP 2000'li yılların ortalarından bu yana yerel yönetimlerindeki cemevlerini ibadethane olarak tanıyorlar. CHP'den ise cemevlerini tanıma adımı Aralık 2014'te önce İstanbul Maltepe Belediyesi'nden geldi. Maltepe Belediyesi hatta Muharrem Orucu ve Noel haftalarında ibadetleri için belediye çalışanlarının izin kullanmasını yasallaştırdı. Ocak 2015'te de CHP genel olarak bünyesindeki belediyelerin cemevlerini ib-

¹⁸ Cami-cemevi tartışmasının ve Alevilere yönelik ayrımcılığın medyadaki detayları için bkz. Mutluer 2013b.

adethane olarak tanıyacıklarını açıkladı.¹⁹ Bu açıklamayı takiben Konak Belediye Meclisi bünyesindeki AKP grubunun olumsuz yönde görüş bildirmesine rağmen AİHM kararı doğrultusunda bünyesindeki cemevlerini ibadethane olarak tanıma kararı aldı.²⁰

HDP'nin inanç özgürlükleri konusunda süregelen özgürlükçü yaklaşımı Alevilerce olumlu karşılanıyor. CHP'nin cemevleri konusunda attığı adım Alevilerce olumlu karşılanırsa da geç bir adım olduğu vurgulanıyor.²¹ Bu gibi bir adımın inanç özgürlüğü konusunda samimi bir adımı mı yoksa seçim stratejisi mi olduğunu zaman gösterecek. Aleviler bu konuda temkinli zira, bir kısım Alevi laiklik argümanının sağladığı eşit yurttaşlık yaklaşımıyla CHP'ye oy vermiş olsa da, CHP'nin Alevilerin taleplerini temsil etmediklerini ve onları “oy deposu olarak gördüklerini de” ekliyorlar. Bu minvalde, bazı Aleviler bu konuda temkinli ve eleştirel bir tavır alıyorlar.²²

Cemevinin ibadethane olup olmadığı tartışılrsa da, bugün Aleviler cemevlerinde ibadetlerini sürdürüyorlar. Cemevleri bugün inancın yanı sıra siyasi ve kültürel faaliyetlerin de yer aldığı yapılar olduğu için şehirlerdeki Alevi topluluğunu da sembolize ediyor. Bu haliyle, bu yolculuğun kimin yönetiminde olacağıyla ilgili. Cemevi meselesi şehirlerdeki Alevi toplumunu da sembolize ediyor.

6. SONUÇ

Bu makalede Alevilerin maruz kaldığı merkezîyetçilik politikalarının AKP döneminde aldığı yeni biçim özellikle üç tartışma alanında ele alındı: İnancın aktarımı, dedelik ve cemevi. Elbette Alevi toplumunun gündelik hayatta ve devlet katında maruz kaldığı ayrımcılıklar bu üç alanla sınırlı değil. Ancak bu üç alan, AKP'nin yüzyıllardır süregelen merkezîleştirme politikalarına ekledikleri yeni tekipleştirme anlayışına karşı, Alevilerin inancın felsefesini yeniden inşa ederek geliştirdikleri mücadele stratejisini ortaya koyabilecek nitelikte. Bu yaklaşım, sadece Alevilerin yüzyıllardır maruz kaldıkları ayrımcılıkla bugün ne şekilde mücadele ettikleri değil, aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşme yolunda atması gereken

¹⁹ “CHP'den cemevi kararı: Bünyesindeki cemevlerini ibadethane olarak tanıyacak”, http://www.radikal.com.tr/turkiye/chpden_cemevi_karari_belediyeler_cemevlerini_ibadethane_olarak_taniyacak-1283278, 30.01.2015

²⁰ “Konak'ta cemevlerine ibadethane statüsü”, 03.02.2015 http://www.radikal.com.tr/turkiye/konakta_cemevlerine_ibadethane_statusu-1285316.

²¹ Bu görüşe bir örnek Cem Vakfı Başkanı İzzettin Doğan olarak verilebilir. İzzettin Doğan ile İstanbul'da gerçekleştirilen 6 Şubat 2015 tarihli görüşme.

²² Bu görüşle ilgili bir tartışma ve çeşitli yaklaşımlar için bkz. Mutluer 2013c.

adımların ne olduğu konusunda da ipuçları verebilecek nitelikte. Alevilerin yaşadıkları ayrımcılığı analiz etmek, bir kimliği anlamaktan öte inanç özgürlüğü, etnik ayrımcılık, şehirleşme gibi Alevilerle birlikte Türkiye'deki birçok yurttaşı doğrudan ilgilendiren meseleler üzerine düşünmeyi gerektiriyor. Bu meselelerin çözümü sadece Alevileri değil, Türkiye'de etnik ya da inanç temelli farklılığını özgürce yaşamak isteyen tüm yurttaşları rahatlatacaktır.

KAYNAKÇA

AKGÖNÜL, S. (2011), Azınlık: Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar, İstanbul: bgst Yayınları

ARAKON, M. (2013), "Ulusal Azınlıklar ve Ulus Devlet Sorunu: Bask Ülkesi", Alternatif Politika, Cilt 5, Sayı 1, ss.69-90.

ÇAMUROĞLU, R. (2006), Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriye, İstanbul: Kapı Yayınları

DEDEKARIGINOĞLU, H. (2010), Dede Gargın Süreğinde Cem, Ankara: Yurt Kitap Yayın

DENİZ, D. (2014), Yol/Re: Dersim İnanç Sembolizmi, Antropolojik Bir Yaklaşım. İstanbul: İletişim Yayınları.

DRESSLER, M. (2006), "The Modern Dede: Changing Parameters for Religious Authority in Contemporary Turkish Alevilik", Speaking for Islam: Religious Authorities in Muslim Societies, Gudrun Krämer and Sabine Schmidtke (eds.), Leiden-Boston: Brill, ss. 269-94

_____ (2008), "Religio-Secular Metamorphoses: The Re-Making of Turkish Alevism", Journal of the American Academy of Religion. 76/2, ss. 280-311

_____ (2013), Writing Religion: The Making of Turkish Alevi Islam, New York: Oxford University Press

ERDEMİR, A., KORKMAZ, C., KARAÇALI, H., ERDEM, M., WEITZHOFFER, T. ve BEŞPINAR, U. (2010), Türkiye'de Alevi Olmak, Ankara: Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Komisyonu Raporu

GEZİK, E. (2014), Alevi Kürtler: Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında, İstanbul: İletişim Yayınları

GÖZAYDIN, İ. (2009), Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi, İstanbul: İletişim Yayınları

KEHL-BODROGI, K. (2012), Kızılbaşlar/Aleviler: Anadolu'da Yaşayan Ezoterik bir İnanç Topluluğu Üzerine Araştırma, Oktay Değirmenci and Bilge Ege Aybudak (trans.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

KÜÇÜK, M. (2002), "Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 901-910

MASSICARD, E. (2005), Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması, İstanbul: İletişim Yayınları

MERTCAN, H. (2013a), Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler, İstanbul: Karahan Kitabevi

_____ (2013b), Bitmeyen Kavga Laiklik: Türkiye'de Din-Devlet-Diyanet, Adana: Karahan Kitabevi

MUTLUER, N. (2013a) "Gündem Alevilik", *Milliyet*, <http://gundem.milliyet.com.tr/turkiye-de-alevilik-secmeli-din-dersi-nde-dislanacagim-kaygisi-/gundem/gundemdetay/15.01.2013/1655403/default.htm> (15.01.2015)

_____ (2013b), "Negatif Haber Yok, Ayrımcılık Var", Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil Raporu Eylül-Aralık, İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, ss. 47-73

_____ (2013c), "Alevilerden bahsederseniz Sünni oyları kaybederiz", *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-alevilik-alevilerden-bahsederseniz-sunni-oylari-kaybederiz/gundem/gundemdetay/23.01.2013/1659055/default.htm> (15.01.2015)

_____ (2014a), "A Case for Pluralism: The Alevi's Latest Struggle Against Discrimination", *Turkish Policy Quarterly*. Volume 13, Number 1, ss. 149-158

_____ (2014b), "Yapısal, Sosyal ve Ekonomi-Politik Yönleriyle Diyanet İşleri Başkanlığı" Sosyo-Ekonomik Politikalar Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı: Kamuoyunun Diyanet'e Bakışı, Tartışmalar ve Öneriler, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, ss. 4-72

_____ (2015), "Aleviler Alevileri anlatıyor: Siyaset birleştirmede dağitti, Alevilik unutuldu, kadın silindi!", T24, <http://t24.com.tr/yazarlar/nil-mutluer/aleviler-aleviler-anlatiyor-siyaset-birlestirmede-dagitti-alevilik-unutuldu-kadin-silindi,11480>, (17.03.2015)

_____ (2015b) "Erdoğan Dönemi Alevi Düşmanlığı Netti, Davutoğlu Çok Tehlikeli Bunu Ustaca Gizliyor", T24, <http://t24.com.tr/yazarlar/nil->

[mutluer/erdogan-doneminde-alevi-dusmanligi-netti-davutoglu-cok-tehlikeli-bunu-ustaca-gizliyor,11505](#) , (17.03.2015)

ORAN, B. (2004), Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama, İstanbul: TESEV Yayınları

SHANKLAND, D. (2003), The Alevis in Turkey: The Emergence of a Secular Islamic Tradition, London and New York: RoutledgeCurzon.

ŞİMŞEK, E. ve ÖZCAN G. (2013), “Alevi Yapısallaşması, Talepler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşilik”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/3, Kış, ss. 539-565

TÜRKMEN, B. (2009), “A Study of ‘Religious Culture and Morality’ Textbooks in the Turkish High Schools Curricula” Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, Vol 29, No3

VAN BRUNIESSEN, M. (1996), "Kurds, Turks and the Alevi Revival in Turkey", Middle East Report, No. 200 Minorities in the Middle East: Power and the Politics of Difference, July-Sept, ss. 7-10.

_____ (2000), Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri, İstanbul: İletişim Yayınları

YILDIRIM, A. (2010), Alevi Hukuku ve Düşünlük, İstanbul: Doruk Yayınları

YILDIRIM, R. (2012), “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 62, ss. 135-160

_____ (2013), “Barış Sürecine Diğer taraftan Bakmak: Bir fay hattı (Türk-Kürt) Kapanırken Diğeri (Alevi-Sünni) Derinleşiyor mu?” Türkiye Günlüğü, Bahar; ss. 60-69.